

ՄԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՅԵՐԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՂԱՅ-ՄԱՀՄԱԴ-ԽԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Բուն յիշատակարան . — «Իրեցաւ Սբ. Աւետարանս ձեռամբ նուստս եւ յետին գրչի Աղամալ Ջուղայեցի , մեղապարտ եւ ունայնապօրծ մեւ լանաւորի ի Թուաբերութեանս Ասքանաղեան եւ Արէթական տումարի Ռ Ճ եւ Ժ , ի ստոյգ եւ յընտիր օրինակէ , եւս առաւել ի համարայեցըն , զի գաղափար սորին էր , ի դրանէ կամակատար Աստուածածնէ եւ Մողնոյ սրբոյն Գէորգեայ զօրաւորէ եկեղեցոյ , ի յաշխարհս Վրաց , ի մայրաքաղաքս Տփլիս . . . » :

Ձեռագիրս գրած է Էջմիածնի Յակովբ կաթողիկոսի օրով , Վրաց Շահնուաղ Թաղաւորի (Քաղրասունեայ ցեղից) ժամանակ , Ձեռագրին մասին տե՛ս նաեւ «Բանասէր» 1901 , եր. 189 :

• • •

Յիշատակութիւն վասն սրբոյ Աւետարանիս երրորդ ստացողին եւ վասն իրաց ինչ եղելոց առ նովին ժամանակաւ , գրեալ յլստապատեցի յկրրահամ վարդապետէ 'ի Թիւն ՌՄԽԵ ,

Տէրն մեր Գա. ասէ մեղրածորան բերանովն ի փրկագործ Աւետարանին . «ձառ բարի պտուղ բարի առնէ» : Որպիսի է օրհնեալն յԱյ.՝ Աղուլեցի Տուտենց Յարութիւնին որդի , մեծահաւատ Մարտիրոս վաճառականն : Որ դուով ծառ բարի , անկեալ ի դրախտի եկեղեցոյոյ , ի դնացըս Հողոյն վտակաց՝ ծաղկեալ հաւատով , եւ լցեալ առաքինութեան եւ բարեգործութեան պաղով , տայ ի ժամու պտուղ բարի . եւ ուրախ առնէ զԱստուած , զհրեշտակ եւ զմարդիկ : Որպէս եւ մեզն եւս ընծայեաց առ այժմ զհամեղաճաշակ պտուղ սր . Աւետարանիս եւ քաղցրացոյց զմեզ : Քանզի առ մերովս ժամանակաւ որդին Մահմադ-Հասանայ՝ մեծաղօր բռնաւորին՝ Աղայ Մահմադ-խանն՝ ըստ յաջողելոյ բաղդին զօրացեալ յոյժ՝ յինքն դրաւեաց զբովանդակ աշխարհն սլաւոյի , եւ տիրեաց մասնաւորապէս նաեւ այլոց աշխարհաց . եւ թաղաւորական չքով եւ անուամբ նաւէր ի քաղաքն Թէհրան : Սա ի Թուականիս մերում ՌՄԽ եկն անթիւ բազմութեամբ զօրաց ի Դարէժ քաղաք եւ ի Մարանդ գաւառ . եւ անտի հրաւիրակս առաքեալ՝ զԱստապատական երկրի յինքն կոչեաց զամենայն նախարարս , այսինքն՝ զխանս Հասարպէճանու , սկսեալ ի յՈրմոյ մինչեւ յԱրտաշի , ընդ որս եւ զբաջ իշխողն Նախըւանու՝

զՔեալպալի խանն՝ զորդին Հասան խանին , որք հնազանդութեամբ
 զնացին առ նա եւ եղեն նմա հարկատուք : Եւ նորոս միծապէս պա-
 տուեալ զսոսա զամենեւորն , զարձոյց յիւրաքանչիւր տեղիս , առնելով
 պատանդս , աշխինքն՝ զալալս ի նոցանէ , զոմանց կանայս եւ զոմանց
 որդիս եւ զեղբարս : Բայց Հերակլ բարեպաշտ արքայն Վրաց եւ նա-
 խարարքն Շուշի բերդին եւ Երեւանայ՝ ոչ կամեցան մտանել ընդ լծով
 հնազանդութեան նորոս : Եւ նա 'ի նմին ամի գարձ արարեալ՝ զնաց ի
 քաղաքն իւր 'ի Թէհրան : Եւ զինի երկուց ամաց առաքեաց զՍիւլէյման
 խանն , որոյ եկեալ՝ նստաւ 'ի Դաւրէթ քաղաքի եւ կոչեաց առ ինքն
 զՔեալպալի խանն Նախըռանայ , կասկածեալ ի նմանէ վասն քաջու-
 թեան նորին , զի մի՛ աղստամբեսցի : Զոր առեալ ընդ իւր տաքաւ ի
 Թէհրան առ Աղայ Մահմադ Խանն , Որ եւ մնաց անդէն առ նմին ամս
 երկու եւ 'ի բազում տեղիս՝ բազում քաջագործութիւնս եւ յաղթու-
 թիւնս արարեալ՝ պատուեցաւ եւ վառաւ ուրեցաւ յոյժ ի նմանէ , եւ
 ստացաւ անուն քաջութեան : վասն զի նա ինքն Քեալպալա խանն՝ էր
 իրաւասէր եւ արդարադատ , խնամող Հայկազեանս ազգի , սիրող եկե-
 ղեցեաց եւ վանօրէից , միանդամայն եւ քաջամուտ եւ յաջողակ ի զին-
 ւորական իրողութիւնս , եւ առիւծամամն հզօր ի պատերազմի , որ
 անձամբ անձին՝ մղեալ է զբազում պատերազմունս՝ յաղթական զսեալ
 յամենայնի օգնականութեամբ վերին զօրութեան : Քանզի ի թուական
 նութեանս մերում ՌՄԼԸ , նախարարն Ահարայ , այն է Ղարաղաղի
 Մուստաֆայ խանն՝ Էկն բազում զօրօք ի վերայ Գողթան գաւառիս .
 եւ կողոպտեալ՝ յաւարի էառ զամենայն ինչս մեծի առաքելական Սթու-
 ռոյս՝ զեկեղեցականս եւ զարատքոականս : եւ եկեալ Քեալպալի խանին՝
 խորտակեաց զզօրութիւն նորա՝ մեծաւ քաջութեամբ եւ վախոյց զնա
 ամօթով յետս : Եւ զինի երկուց ամաց՝ Իպրահիմ խանն Շուշի բերդին՝
 ժողովեալ զլեռնականս՝ որք Լէկզի կոչին , եկն ի վերայ սորա ծանր
 զօրօք : եւ սա ամբացաւ ի բերդն իւր ի Նախըռան : Եւ յետ քանի մի
 աւուրց՝ օգնութիւն գտեալ ի յերեւանայ եւ ի խոյոյ , ել ի յամրոցէն .
 եւ եհար չարաչար զզօրս նորա եւ ցտնեցիւր կացուցեալ՝ փախտական
 արար : Եւ այլ բազում մասնաւոր քաջութիւնս զործեաց , զորոց չէ
 տեղւոյս գրել մի ըստ միով : Զոր եւ ի թուականութեանս մերում
 ՌՄԽԳ , առեալ ընդ իւր Աղայ Մահմադ խանին՝ զնաց ի վերայ Նիւ-
 թալի խանին՝ որ նստէրն ի Քիրման քաղաքի : Զոր յետ պաշարելոյն
 ամիսս ութ , էառ մեծաւ պատերազմաւ . զբազումս ի բնակչացն սրոյ
 ճարակ ետ եւ զնոյն ինքն՝ զՆիւթալի խանն՝ ձերբակալ արարեալ՝
 կուրացոյց զաչս նորա , որ զինի սակաւուց՝ իւրովի դեղակոյր եղեալ՝
 վճարեցաւ ի կենաց : Յետ սրոյ առաւել եւս զօրացեալ Աղայ Մահմադ
 խանին , հաստատեցաւ յիշխանութեան իւրում : Եւ ի թուականիս մեր
 ՌՄԽԳ եկն միւս անգամ անթիւ բազմութեամբ զօրաց Պարսից ի յԱ-

տրպատական երկիր, բերելով ընդ իւր եւ զՖեալպայա խանն, և անց-
եալ ընդ Երասխ գետ, դիմեաց ի յԱրցախ աշխարհն, որ է Ղարաբաղն,
եւ պատեաց զանառիկ եւ զընդարձակ բերդն Շուշի: Եւ անտի առպտաակ
սփռեալ՝ յաւարի էառ զգաւառսն Արանդայ՝ զՋաւանդուր եւ զԳիւնէիւզ
եւ գերեաց զբաղունս: Եւ զեղբարին իւր զԱլիզուլի խանն առաքեաց եր-
կոտառան հաղարօք առ Նախջուանաւ ի վերայ Երեւանայ: Որոյ եկեալ
բանակեցաւ հանդէպ բերդին, ուր եկն ընդ առաջ նորա աստուածապա-
տիւ Հայրապետն ամենայն Հայոց աէր Ղուկաս երջանիկ կաթողիկոսն
սբ. Աթոռոյն Էջմիածնի, իբրեւ քաջ հովիւ եւ փեսայ՝ զնկրով զանձն իւր
ի վերայ հօտին եւ հարսին հոգեւորի: Եւ մատոյց նմա բազում ընծայս՝
ըստ արժանւոյն՝ ջանահնար լինելով յամենայնի, գերծ պահել զսուրբ
Աթոռն ի գլխաւոր վնասոց. եւ առ այս՝ ծախեաց անդէն առ դրան
նորա չափազանց դրամս. ոմանց բազում, եւ ոմանց սակաւ տալով: Եւ
ինքն սրբողան Հայրապետն՝ մեծապէս պատուեալ՝ փառաւորեցաւ եւ
խելայեցաւ ի նմանէ: Իսկ յետ աւուրց ինչ զօրաւորն Պարսից մեկ-
նեցաւ անտի, առեալ պատանդս ի Մահմադ խանէն Երեւանայ՝ զկին
եւ զեղբայր նորին. եւ զնաց զէպ ի Վրաստան: Քանզի Աղայ Մահմատ
խանն (որ նստէրն ի վերայ Շուշի բերդին) իբրեւ ետես՝ եթէ պաշարումն
քաղաքին երկարի յոյժ եւ գժուարին է առնուլն, եթող զայն եւ խա-
ղաց ամենայն հեթանոսական բազմութեամբն յաշխարհն Վրաց. եւ փա-
խուցեալ զարքայն եւ նոցա զբարեպաշտ Հերակլ, էառ զմայրաքաղաքն
Տփլիս՝ որ է Թիֆլիզ. քանդեալ աւերեաց զինուածս քաղաքին, կո-
տորեաց զբազումս ի բերան սրոյ. եւ զանհամար քրիստոնեայս՝ մա-
նաւանդ զՀայս ի գերութիւն վարեաց՝ ընդ ծովացեալ մեղաց մերոց.
եւ յաւարի էառ զամենայն ինչս եւ ստացուածս նոցա եւ զանօթս եկեւ
զեցեացն: Մանաւանդ զմայր Աթոռոյն մերոյ՝ սրբոյն Էջմիածնի՝ մեծա-
գին զգեստս, եւ զմարդարատչար եւ զականակոտ թաղս եւ ոսղաւար-
աւրս, եւ զոսկեղէն եւ զարծաթեղէն ծանրադին անօթս, որք անդէն ի
նմին քաղաքի՝ ի պահեստի էին. ընդ նոսին եւ զբազում պատուական
գրեանս, Եւ յետ աւուրց, ընդ կրուակն զարձաւ անտի Աղայ Մահմատ
խանն եւ եկն ի սահմանս Գանձակայ, որ է Գանջայ: Եւ զի Ֆեալպայի
խանն Նախջուանու՝ փեսայ էր Մահմադ խանին Երեւանայ, զսա առա-
քեաց անտի առ Մահմատ խանն հաւանեցուցանել զնա եւ ամել առ
ինքն: Որոյ եկեալ յԵրեւան, միամտեցոյց զաներն իւր, երեշխաւոր
զնկրով զինքն վստն նորա առաջի Աղայ Մահմատ խանին, եւ առեալ
ընդ իւր՝ տարաւ առ նա: Զոր բազում սիրով ընկալեալ Աղայ Մահմատ
խանին, մեծապէս պատուեաց, իբրեւ զազական իւր. քանզի եւ իշխո-
ղըն Երեւանայ բուն ազգաւ պարսիկ էր, որոյ ցեղն իբր յատուկ ա-
նուամբ Ղաճեսուր կոչի: Եւ յետ սակաւուց՝ չուեաց անտի Աղայ Մահմատ
խանն եւ եկն ի յարգաւանդահող եւ ի յընդարձակ դաշտն Մուղան. եւ

բանակ հարեալ՝ նստաւ անդ , եւ ի նմին տեղւոջ խիւսիեաց զՄահմատ խանն Նրեւանայ . եւ մեծապէս փառաւորեաց : Կացուցեալ զնա մարզպան , այսինքն է՝ պէկլարբակի , եւ զարծոյց ի տեղ իւր : Եւ քանզի անդր քան զԴուրդեան՝ եղեալ նախարարք , այսինքն՝ Դարբանդայ , եւ Բաքուայ , եւ Նուխույ , եւ այլոց տեղեաց , եւ խանքն՝ հնազանդեալ էին Աղայ Մահմատ խանին եւ թոշակ տալին զօրաց նորա . եւ միայն Շամախի էր ի միջի անդ աստտամբ : Վասնորոյ առաքեաց Աղայ Մահմատ խանն զքաջ զօրավարն իւր զՖեալպալի խանն բազում զօրօք ի վերայ Շամախուոյ : Որոյ գնացեալ անդր , յապականութիւն զարծոյց զերկիրն , եւ սրտեալ՝ պաշարեաց զամրոցն՝ ուր էր արգելեալ ինքն նախարարն Շամախուոյ : Բայց զկնի սակաւուց՝ ի տեղի Ֆեալպալի խանին՝ առաքեաց աղայ Մահմատ խանն՝ զայլ ոմն զօրավար եւ զնա երեք առ ինքն . եւ մեծապէս պատուեալ՝ փառաւորեաց , եւ զարծոյց խիւսիլ ի քաղաքն իւր ի նախջուան : Եւ ինքն Աղայ Մահմատ խանն՝ բանակեալ է առ այժմ ի Մուղան դաշտին , ունի ձմերիկ անդէն . եւ յառաջ գարնան գնալ վերստին ի վերայ Շուշի բերդին . եւ առ նոյն ժամանակաւ՝ թէ զինչ իրադործութիւնք հանդերձեալ են լինել , Այ . է գիտել՝ որ Տէրն է ժամանակաց :

Արդ այսչափ ինչ պատշաճ համարեալ՝ գրեցի համառօտիւ ի յիշատակարանի ոստ՝ զԱղայ Մահմատ խանէն՝ ժամանակակից գլուղ նորին՝ եւ Աստապատեցի Արբահամ նուառ վարդապետ , ի մուսա նահանջ նուրոգ թուականիս մերում , որ է քսան եւ չորք քրեկեան , ըստ թուոյ ժամուց ունջեան եւ զիշկրի , եւ չորիցս տասն , ըստ Աւետարանչացն խորհրդոյ եւ ըստ սարեացս հաշուի՝ ընդ նոսին եւ հինգ ամ , ըստ թուոյ զգայարանաց բանականի : Աս ի ծանօթութիւն ապա եկելոցդ՝ ըստ լամաստոյն խրատու . թէ՛ մի անցել զքեւ պատմութիւն հնագուցնից , զի՝ եւ ինքեանք ուսան ի հարց իւրեանց , քանզի ի նոցանէ ուսցիս զիմացուածս , եւ ի ժամանակի հարկաւորութեան մարթասցիս , տալ պատասխանի : Եւ զսոյն զայս աւարի հրամանաւ գերապատիւ Հօր մերոյ եւ առաքելաշաւիղ Առաջնորդին Գողթան գաւառիս ծն . Թումայի խոհեմազարդ վարդապետին Դաստակեցւոյ : Որ է վեցերորդ եպիսկոպոս ի շինութենէն այս առաքելական Աթոռոյ , այր խորհրդական եւ հանճարեղ , խոհամիտ եւ հեղահամբոյր , քաղցրաբարոյ եւ բազմապարզեւ , զարդարեալ ձրիւք հոգւոյ եւ մարմնոյ եւ փառաւորեալ յամենեցունց : Որ կայ այժմ եւ կատալարէ զսոյն սուրբ Աթոռս՝ խոհական խորհրդով , թէպէտ եւ կրէ պէս պէս վիշտս եւ նեղութիւնս ի դառնութենէ եւ յաղքատութենէ ժամանակիս , որում ար . կեանս երկարս եւ խաղաղականս պարգեւեացէ , ամէն :

Արդ՝ առաջադրութեանս մերում նպատակ՝ է սոյն այս . զի աստուածախօս գեղեցկագիր ար . Աւետարանս՝ մի է ի ցերեկոց անտի պատուած

կան զբաղանքն թիֆլիզու : Զոր զնեաց ի զերողացն՝ նախագրեալ Յարութիւնին որդի՝ քաղցրապտուղ ծառն՝ շառաւիղեալն ի բարի արմատոյ՝ բարեպաշտօն վաճառականն Մարտիրոս՝ իբրեւ զգեղեցիկ եւ զմեծագին մարդարիտ : Եւ ընծայեաց մեծաւ սիրով ի ձեռս վերոյդրեալ երջանիկ Առաջնորդին՝ առ ի լինել հոգեւոր յիշատակն իւրն եւ իւրացնոցն ամենեցուն ի սբ. Աթոռս Թմայի սրբազան Առաքելոյն : Կամեցեալ սովաւ ժառանգել զերանին Նսայեայ կայծակնամաքուր մարդարէլն , որ ասէ : «Երանի , որ ունիցի յիշատակ ի Սիօն եկեղեցի» : Ապա խնդրի ի միաբանիցդ մեծի Աթոռոյս՝ որք ընթիսնուքն զայս սբ. Աւետարանս , յիշել ի բարին՝ զԱզուլեցի Տուսենց Յարութիւնեան Մարտիրոս վաճառականն եւ զծնողսն , եւ զորդիսն , եւ զհամբոյն աղղայինս նորա զկենդանիս եւ զննջեցեալս : Զորս զամենեւեան օրհնեսցէ Քս. , հատուցանելով բազմապատիկ վարձս՝ հոգեւորապէս եւ մարմնաւորապէս եւ յիշեսցէ որպէս զաւակն , յորժամ զայ արքայութեամբ իւրով , ամէն :

Գրեցաւ յիշատակաց բանս , ի թուականին մերում ՌՄԽԵ . յամսեանն յունուարի ԺԲ , ի յԱռաքելական հրաշազարդ սբ. Աթոռս Թովմայի՝ որ ի գիւղաքաղաքս Աղուլիս :

Աղուլիս .

Արսագրեց՝ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՑ

ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԹԱԺԻՍՏՆԵՐ

Գրական շանթաժիստների դոյութիւնն այժմեան համաշխարհային մամուլի մէջ գրականութեան անշուշտ ամենատխուր երեւոյթներէց մէկը պէտք է համարուի :

Մասնաւորապէս եւրոպական մամուլի մէջ այսպէս անուանուած «գրական շանթաժիստները» այժմ , դժբաղդարար , մեծ դեր են խաղում . եւ նրանց լեզիօնը օրէցօր բազմանում է : Այդ լեզիօնը մի տեսակ ոյժ է կաղմում , որի հետ հարկաւոր են համարում կոտեւի նոյն իսկ յարգելի հիմնարկութիւններ , ու անձեր : Շանթաժիստ փոքր առ փոքր մուտք է գործում եւ հայ մամուլի մէջ , եւ այդ շատ հասկանալի է , որովհետեւ շանթաժիստ անունն կրող արարածները կենդանաբանական դասակարգութեան մէջ ամենատարածուած տեսակներից մէկն են համարուում : Այդ ցեղերից ազատ լինելու համար շատ անգամ հարկաւոր է լինում ոչ թէ միայն բարեխղճութիւն , այլ եւ մի տեսակ ուղիղ ինտալիստ եւ հեռատեսութիւն : Իմ կարծիքով , մինչեւ անգամ եւ բարեխիղճ պարբերական օրգանները , դո՛նէ մի առ ժամանակ , զոհ են դառնում գրականութեան այդ ցեղերի ստոր հաշիւներին : Դարձնել մամուլը զէնք անձնա-